

CINEMATOGRAFIA MILITARĂ ȘI MAREA UNIRE

Elena ZÎRNĂ*

The military cinematography and the Great Union

Abstract

In 1896, the beginning of the cinema, it was regarded like a curiosity that attracted the audience, and later, like a modern propaganda way.

In the first decades of the twentieth century, the cinema has been applied in the Army like a: moral, patriotic and military training ways of education.

After the end of hostilities in 1918, was felt more need for knowledge, information and training of the military. After the majority of Great Units were supplied with cinema technology, later, they realized the lack of training for those who needed to operate the machines. Therefore, in 1928 a new school of cinema operators was established, in which special courses were taught.

The analytic program of this school, the incurred amount of funds for purchasing the equipment and for the personnel salary – these are the aspects we want to present in this paper.

Cuvinte cheie: *Primul Război Mondial, serviciul foto-cinematografic al armatei române, propaganda, film, instrucție militară.*

Keywords: *World War I, the Romanian Army's photo-cinematographic service, propaganda, film, military training.*

Soldat fidel în slujba istoriei naționale, cinematograful românesc și-a făcut intrarea în lume, în uniformă de gală, la 10 mai 1897, când primele *vederi românești* filmate de un destoinic fotograf și operator de origine franceză, în vârstă de numai 21 ani, pe nume *Paul Menu*¹ îl imortalizau pe Regele Carol I deschizând parada militară pentru Ziua Națională a României².

Aceste prime scene filmate la București se încadrau în spiritul epocii. Cu un an înainte, în 1896, rușii filmaseră încoronarea țarului Nicolae al II-lea, iar britanicii montau scene eroice cu armata imperială în războiul anglo - bur.

Paul Menu (1876 – 1973), autorul primelor imagini cinematografice realizate în armata română, 1897.

* Expert arhivist, Depozitul Central de Arhivă, Pitești.

¹ Viorel Domenico, *Scutul de celuloid*, Editura Militară, București, 1991, p. 19.

² <https://www.presamil.ro> (accesat la data de 15 aprilie 2020).

De asemenea, primul film românesc lansat la 1 septembrie 1912 în sala Eforie din București (*Independența României*, de Grigore Brezeanu - regizor și Leon Popescu - producător³), s-a coagulat în jurul unei teme patriotice - Războiul de Independență al României din 1877 - subiect ce răspundea tensiunilor naționaliste care frământau nu numai popoarele din Balcani, dar și pe cele din Europa, înaintea Primului Război Mondial⁴.

Relațiile culturale privilegiate pe care românii le-au avut cu Franța și noua minune a lumii - cinematografia, nu au putut lăsa indiferenți factorii de conducere ai armatei române. Astfel că, în primele decenii ale secolului al XX-lea cinematograful a fost preluat în armată ca mijloc de educație morală, patriotică și de instrucție militară.

Operator român de cinema pe frontul din Moldova
(1917)

La 15 noiembrie 1916, o mână de tineri au primit misiunea să înregistreze pe peliculă actualitatea imediată a armatei române și s-o aducă la cunoștința contemporanilor, nepoților și strănepoților lor. Sub comanda sublocotenentului de rezervă Ion Oliva (arhitect în viața civilă)⁵, operatorii Tudor Posmantir (mobilizat în armată cu gradul de caporal), Constantin Ivanovici (mobilizat cu gradul de soldat), Gheorghe Ionescu (mobilizat cu gradul de caporal) și Eftimie Vasilescu (mobilizat cu gradul de soldat) aveau să-și îndeplinească această misiune în mod exemplar, imortalizând pe celuloid clipe de viață⁶.

Spre a veni în întâmpinarea nevoilor documentare ale armatei aflate în campanie, la 29 noiembrie 1916, la Iași a fost constituit Serviciul Fotografic al Armatei Române,

³*Ibidem*, p. 32.

⁴ https://www.historia.ro/propagandă_și_manipulare_în_filmul_românesc (accesat la data de 8 aprilie 2020).

⁵ Adrian-Silvan Ionescu, *Războiul cel Mare. Fotografia pe frontul românesc. 1916 - 1919*, Editura Institutului Cultural Român, București, 2014, pp. 25 - 26.

⁶ <https://www.cmn.ro/Interferente-culturale.html> (accesat la data de 9 aprilie 2020).

prin unirea într-un singur organism a secțiilor fotografice de la Batalionul de Specialități și atașat Biroului Informații al Marelui Cartier General⁷. Fotografii în uniformă militară, înainte de război profesioniști ai celei de-a șaptea arte, trebuiau să realizeze imaginile, astfel încât să fie interesante atât din punct de vedere al valorii propagandistice, istorice și artistice, cât și ca document militar cu valoare operativă⁸.

Pentru latura propagandistică trebuiau immortalizate defilări, prizonieri, diferite scene care arătau buna funcționare a serviciilor armatei. De asemenea, trebuiau documentate distrugerile făcute de inamic, viața din tranșee, poziția inamicului în raport cu câmpul de luptă al armatei române. Operatorii își trimiteau materialele fotografice către superiorul lor, însoțite de un raport bine documentat. Toate operele fotografiilor și cineaștilor români, realizate în campania 1916 - 1918, au folosit la ilustrarea unor studii și articole referitoare la Marele Război.

Începând cu 25 februarie 1919, Serviciul Foto - Cinematografic al Armatei a fost trecut în subordinea Direcției IV Geniu, mai exact în cadrul Regimentului de Specialități/Transmisiuni, fiind o secție aparte din această unitate care dispunea de aparatura necesară înregistrării, prelucrării și difuzării filmelor cinematografice⁹. Acesta a fost și momentul în care instituția a apărut pentru prima dată cu numele compus.

Dacă secțiunea fotografică nu era străină militarilor români specialiști, întrucât se presupunea că unii dintre ei au avut un aparat privat de fotografiat, secțiunea cinematografică era o noutate în cadrul specialităților militare.

De-a lungul războiului, Serviciul Foto - Cinematografic al Armatei a avut o intensă activitate, mărturie fiind realizările fotografice păstrate în fototeci de muzee și biblioteci, dar și cele ale cineaștilor, mai spectaculoase și cu un efect rapid asupra publicului, prin rularea peliculelor atât în mediul cazon, cât și civil¹⁰. Cineaștii militari au realizat filme cu caracter propagandistic, moral - educative, patriotice și după încheierea ostilităților, filme de instrucție militară.

Primul Război Mondial avea să certifice valorile educativă, de propagandă și documentară ale filmului, astfel că după încheierea păcii și odată cu așezarea vremurilor pe un făgaș normal, activitatea cinematografică în armată a cunoscut o dezvoltare pe măsura importanței.

Astfel, după război, pe baza celor peste 80 de jurnale cinematografice filmate mai ales în campania din 1917, dar și în cea din 1919, s-au realizat producții documentar - patriotice pentru susținerea cultului eroilor și rememorarea momentelor cruciale din care se născuse România Mare. Amintim câteva: *Evocațiuni istorice* (filmă în 1921), *Războiul nostru* (1921), *Povestea neamului românesc* (1923), *Vitejii neamului* (1926), *Ecaterina Teodorescu* (1930)¹¹.

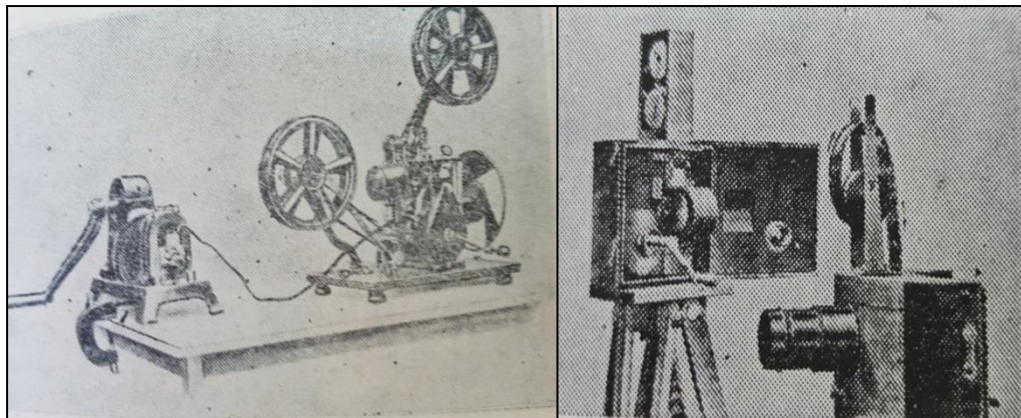
⁷ Depozitul Central de Arhivă, Pitești (în continuare Dp.C.A.), fond *M.St.M.* - Secția 2 Informații, dosar 472, ff. 286 - 287.

⁸ Adrian-Silvan Ionescu, *op.cit.*, p. 26.

⁹ Dp.C.A., fond *Ministerul de Război - Secretariatul General*, dosar 167, f. 48.

¹⁰ Adrian-Silvan Ionescu, *op.cit.*, p. 28.

¹¹ <https://www.historia.ro/propagandă și manipulare în filmul românesc> (accesat la data de 8 aprilie 2020).

Aparate de proiectie folosite în armata română, în perioada interbelică

Practic, Serviciul Foto - Cinematografic al armatei a început să se dezvolte, ce-i drept, cu pași mici, mai ales după întâiul război, a funcționat ca un studio cinematografic și și-a desfășurat activitatea pe baza Decretului Lege nr. 1.596, publicat în Monitorul Oficial nr. 7 din 31 iulie 1919¹².

Prin urmare, în perioada interbelică s-au realizat jurnalele cinematografice filmate, filme de scurt metraj, care culegeau practic subiecte de actualități cu privire la evenimentele din țară și nu numai. Jurnalele de actualități se difuzau săptămânal și, după ani de glorie, existența lor avea să fie amenințată doar de televiziune, care putea difuza mai multe jurnale pe zi¹³.

Nevoia de informare vizuală a publicului, dar și a autorităților, cât și nevoia de instrucție a militarilor au dus la creșterea importanței Serviciului Foto - Cinematografic al Armatei Române, a cărui activitate a constat în filmarea, înregistrarea și prelucrarea filmelor ce urmau să fie vizionate în cazărmi. Însă, cum în primii ani interbelici, fondul de filme didactice de instrucție a militarilor, căci asupra lor ne vom opri atenția, era destul de sărac, s-a impus cumpărarea lor din alte țări, cum ar fi Franța¹⁴, Germania, Cehoslovacia, Italia.

De-a lungul timpului, Ministerul de Război avea să constate că achiziționarea acestor filme subția destul de mult bugetul armatei. Tocmai de aceea, începând cu anul 1927, s-a încercat și într-o mare măsură s-a și reușit, ca aceste filme să se înregistreze la noi în țară, nu numai la Serviciul Foto - Cinematografic al armatei, ci și la centrele de instrucție ale infanteriei, cavaleriei, artileriei, genului și aeronauticii.

S-au înregistrat câteva filme de instrucție tehnico - tactice care, fiind la prima încercare, nu au fost printre cele mai reușite din punct de vedere tehnic, dar au fost, totuși, destul de bine primite de către militari, fascinați mai mult de imaginile mișcătoare

¹² Dp.C.A., fond *Regimentul de Transmisiuni*, dosar 751, f. 200 și *Monitorul Oficial* nr. 7 din 31 iulie 1919, p. 57.

¹³ Ion Barna, *Lumea filmului*, vol. I, Editura Minerva, București, 1971, p. 623.

¹⁴ Dp.C.A., fond *Marele Stat Major - Secția 5 Instrucție*, dosar 119, f. 29 și 38.

decât de mesajul transmis. Practic acestea erau cele mai solicitate de către unitățile militare din întreaga țară.

În acest sens, în dorința organizării unei mai temeinice pregătiri profesionale de război a militarilor, Ministerul de Război a ordonat încă din anul 1925, să se cumpere și să se doteze fiecare corp de armată (corpurile 1 - 7 armată) cu câte un aparat de cinematografiat. De asemenea, a fost necesară angajarea unor operatori care să mănuiască aceste aparate, operatori care puteau fi atât din rândul militarilor, cât și civili reangajați.

Un astfel de exemplu avea să-l urmeze și Ministerul de Interne pentru fiecare unitate din subordine. După modelul unităților din Ministerul de Război, Corpul de Jandarmi din Ministerul de Interne avea să fie dotat cu un aparat de cinematografiat¹⁵ pentru difuzarea filmelor de instrucție tehnico - tactică și instructiv - educative. Prin rularea acestor categorii de filme în cazărmi s-a urmărit, pe de-o parte, ridicarea moralului și stimularea psihicului militarilor, iar pe de alta perfecționarea și completarea instrucției acestora.

Instrucția militarilor s-a realizat, mai întâi, printr-o pregătire practică, prin executarea aplicațiilor în teren, pe hartă și/sau trageri cu armamentul specific fiecărei arme, urmate apoi de susținerea unui examen, care să evalueze cunoștințele dobândite. Alături de pregătirea fizică a militarilor, s-a urmărit și pregătirea psihicului acestora, formarea caracterului și personalității „de război” a fiecăruia. Cu alte cuvinte, însușirile care trebuiau să-i caracterizeze pe militarii români erau următoarele: îndemânare fizică, pricepere, rapiditate, răbdare, încredere în sine și în camarazi, capacitatea de a înmagazina cât mai multe cunoștințe tehnico - tactice.

Difuzarea filmelor de instrucție tehnico - tactică în cazărmi venea să completeze pregătirea militarilor. În acest sens, autoritățile decizionale au organizat anual cursuri de pregătire în specialitatea armei (cavalerie, artilerie, infanterie, geniu, aeronautică) sau manevre de război, prin executarea unor exerciții tehnico - tactice, care au fost filmate și apoi rulate în cazărmi¹⁶.

La 25 ianuarie 1928, Comandamentul Corpului de Jandarmi din Ministerul de Interne a făcut cunoscută Regimentului de Transmisiuni/Serviciului Foto - Cinematografic intenția de a organiza cinci secții mobile pentru rularea filmelor în cazărmi. Acestea aveau să se ocupe de difuzarea filmelor de instrucție și tehnico - tactice în rândul militarilor¹⁷. Unul dintre filmele solicitate a fost „Instrucția infanteriei - grupul de luptă”¹⁸.

În 1928 Serviciul Foto - Cinematografic al armatei, a avut următoarea încadrare¹⁹: comandantul - locotenentul Stănescu Victor²⁰, șeful secției proiectoare - căpitan -

¹⁵ Idem, dosar 159, f. 23.

¹⁶ Idem, fond *Inspectoratul General al Cavaleriei*, dosar 131, f. 56-66.

¹⁷ Idem, fond *Marele Stat Major - Secția 5 Instrucție*, dosar 159, f. 17.

¹⁸ *Ibidem*, f. 20.

¹⁹ Idem, fond *Regimentul de Transmisiuni*, dosar 561, f. 2 și 24.

²⁰ Idem, fond *C.M. Oraș București*, lit. S, dosar 928.

inginer Dumitrescu Alexandru²¹ și doi subordonați, fotografi - locotenentul Lupiș Mihail²² și sublocotenentul Iliescu Dima²³.

Însă, comanda Corpului de Jandarmi avea să constate că existau prea puțini specialiști care să mănuiască aparatele.

În acest sens, în ianuarie 1928, s-a hotărât ca, în cadrul Serviciului Foto - Cinematografic, să se înființeze o școală de operatori de cinema, care să formeze viitorii proiecționiști trimiși la specializare de către Corpul de Jandarmi: să manipuleze aparatele și să înregistreze filmele de care aveau nevoie. Astfel, a luat ființă Școala de Operatori, conform ordinului Marelui Stat Major nr. 197 din 25 ianuarie 1928²⁴. Școala a fost organizată și a funcționat după normele primei școli de operatori de cinema înființată în 1925, în baza Ordinului Marelui Stat Major nr. 2.270 din 8 iulie 1925²⁵. Practic, era vorba despre organizarea unor cursuri de pregătire în vederea specializării unor militari trimiși de Corpul de Jandarmi pentru a deveni buni operatori proiecționiști.

Urmau a fi trimiși cinci ofițeri, cinci militari reangajați și 10 jandarmi (grade inferioare).

Programul analitic²⁶ al acestei școli a stipulat frecventarea cursurilor timp de 12 zile, începând cu 10 februarie și până la 24 februarie 1928. Orele de curs au fost împărțite astfel: șapte ședințe teoretice și alte 15 ședințe practice. După cum se poate observa, se aprofundau cunoștințele teoretice, dar se puneau un mai mare accent pe lecțiile practice, lucrându-se direct cu aparatele²⁷.

Cursurile școlii s-au desfășurat în fiecare zi din cele 12 stabilite, între orele 8 - 11 și 15 - 18, exceptând zilele de miercuri și sâmbătă, când orele de curs s-au ținut numai dimineața.

Profesorii acestei școli au fost căpitanul inginer Dumitrescu Alexandru, locotenentul Stănescu Victor și laborantul șef Barbelian Nicolae²⁸.

Alături de ei au mai predat cursuri și fotografii: locotenentul Lupiș Mihail și sublocotenentul Iliescu Dima²⁹.

Ședințele teoretice au fost împărțite pe zile³⁰. Astfel, în ziua de 10 februarie 1928, prima zi de curs, s-a studiat rolul cinematografului în instrucția trupei: ce reprezenta cinematograful, ce era un film și de câte tipuri era acesta.

Tot în aceeași zi, dar în ședința de după-amiază, începând cu orele 15:00, s-au prezentat aparatele de luat vederi, apoi au fost descrise, iar cursanții au început să învețe cum se cinematografiază.

În ziua de 11 februarie 1928, a doua zi de curs, s-a învățat dezvoltarea negativului filmului, copierea pozitivelor filmelor și apoi dezvoltarea acestor benzi pozitive. Cursanții au mai studiat despre mașina de copiat filme, despre spălarea și uscarea

²¹ Idem, fond DCI/1974, col., dosar 4.966.

²² Idem, fond DCI - Cazier - angajați civili, dosar 1.649.

²³ Idem, fond C.M. Oraș București, lit. I, dosar 513.

²⁴ Idem, fond M.St.M. - Secția 5 Instrucție dosar 159, f. 34.

²⁵ Ibidem, f. 17.

²⁶ Ibidem, f. 34.

²⁷ Ibidem.

²⁸ Idem, fond DCI - Cazier - angajați civili, dosar 1.039.

²⁹ Idem, fond M.St.M. - Secția 5 Instrucție, dosar 159, f. 34.

³⁰ Ibidem.

peliculei de film, după care li s-a vorbit despre așa-numitele „viraje de culoare” ale peliculei de film; ce sunt acestea și la ce servesc. Cursanții trimiși de Corpul de Jandarmi au fost apoi învățați cum să stabilească titlurile filmelor pe care le realizau.

În ședința din 12 februarie 1928 profesorii le-au vorbit cursanților despre instalațiile electrice, despre ceea ce înseamnă curentul continuu și alternativ, care este diferența între cele două tipuri de curent pe baza cărora funcționau acele instalații.

În ședința din 13 februarie 1928, cursanții au studiat despre rezistențe, scurt circuit, siguranțe și transformatori.

În ziua de 14 februarie 1928, le-au fost prezentate aparatele de proiecție, în general, discutând în mod special despre aparatele de proiecție din serviciul armatei, din teatrele cinematografice, acestea din urmă putând fi transportabile; elevilor li s-a prezentat tema despre montarea și demontarea aparatelor de proiecție.

În zilele următoare li s-a vorbit despre sala și ecranul de proiecție, precum și despre proiecția propriu-zisă³¹; li s-au prezentat câteva aspecte în ceea ce privește fotografia, cum trebuia „prinsă” lumina, ce reprezenta spectrul de lumină și spectrul solar; formatul fotografiei era cel al unei cărți poștale de 13/18 cm, iar aparatul cinematografic de înregistrat avea inscripționată firma „Pathé”³².

După toate aceste ore de teorie, au urmat și orele de practică cu aceste aparate. Astfel, elevii au învățat, cu ajutorul îndrumătorilor, să mănuiască aparatul de proiecție, au învățat cum să așeze filmul în aparat și cum să regleze viteza de antrenare a filmului.

Totodată, li s-a vorbit și despre îngrijirea rolelor de film, în sensul păstrării și depozitării lor. De asemenea, au fost învățați cum să aibă grijă de aparatele cu care lucrau, precum și de instalațiile electrice. Rularea filmului și derularea lui era o operațiune care trebuia însușită de către cursanți, la fel și păstrarea în condiții optime a acestuia.

Însă, nu numai condițiile speciale de păstrare a aparatelor de proiecție și a rolelor de film erau importante, ci și igiena personalului și elevilor care utilizau aparatura.

După ce cursurile de predare, atât cele practice, cât și cele teoretice s-au terminat, cele 12 zile de școală s-au finalizat printr-o evaluare asupra cunoștințelor dobândite și lămurirea „chestiunilor” neînțelese de către elevii cursanți.

Cheltuielile inerente pentru achiziționarea materialelor necesare, pentru misia ofițerilor și a personalului reangajat, precum și hrana, cazarea și transportul au fost suportate de comanda Corpului de Jandarmi.

Astfel, pentru plata orelor profesorilor (22 de ședințe a câte trei ore fiecare) a fost necesară suma de 5.280 lei. Cele 400 de coli de scris necesare pentru tipărirea programului și instrucțiunilor de desfășurare stabilite au costat 200 lei, o cutie de cerneală a costat 10 lei, pentru 200 grame carton s-au plătit 200 lei, 250 grame ulei pentru uns aparatele au costat 90 lei. Au fost necesare două bucăți de piele pentru curățirea peliculei de film care au costat 100 lei, pentru o cutie de cretă s-au plătit 25 lei, două becuri de 32 V au costat 600 lei, iar cheltuielile neprevăzute, apărute pe parcurs s-au ridicat la valoarea de 465 lei. În total au fost cheltuiți 7.000 lei³³.

³¹ Idem, fond *Regimentul de Transmisiuni*, dosar 578, f. 38.

³² Idem, dosar 577, f. 3.

³³ Idem, fond *M.St.M. - Secția 5 Instrucție*, dosar 159, f. 35.

Întrucât filmul „Instrucția infanteriei - grupul de luptă”, solicitat de conducerea Corpului de Jandarmi în 1928, nu a existat în mai multe exemplare în depozitul Serviciului Foto - Cinematografic, s-au realizat cinci copii ale acestuia, pentru a putea fi repartizat spre vizionare mai multor unități militare. Acestea au costat 129.985 lei, sumă suportată din bugetul Corpului de Jandarmi³⁴.

În acest sens, cheltuielile au fost următoarele: pelicula de film pozitiv, care avea 7.500 metri a costat 54.000 lei; pentru copierea celor 7.500 metri s-a plătit suma de 7.500 lei; pentru dezvoltare 22.500 lei; pentru realizarea virajului de culoare pe hârtia de film s-au cheltuit 10.750 lei și pentru fixarea și scrierea titlurilor s-a cheltuit suma de 15.912 lei. Inevitabil, au fost și 634 metri de peliculă deteriorată din diverse cauze, care au costat 4.659 lei, iar consumul de apă și energie electrică a fost în valoare de 21.664 lei, în total fiind cheltuită suma de 129.985 lei³⁵.

După ce s-au încheiat cursurile de pregătire a operatorilor, din metrajul total al roletelor de film (atât filme realizate în țară, cât și filme cumpărate de la instituții similare din Franța) s-au întocmit șase programe de difuzarea filmelor de instrucție care, ulterior, au fost distribuite corpurilor de armată de pe întreg teritoriul țării.

An de an s-au făcut eforturi deosebite pentru realizarea și înregistrarea acestor filme, precum și pentru transmiterea lor spre vizionare în cazărmi.

Odată ce militarii trimiși de Corpul de Jandarmi la cursuri au învățat să utilizeze corect și eficient aparatele de cinematografiat, în martie 1928 Serviciul Foto - Cinematografic al armatei a distribuit Corpului de Jandarmi, spre vizionare, în afara filmului mai sus solicitat, următoarele titluri de filme: „Influența înclinării roatelor”, „Material și munițiuni”, „Marșul și staționarea divizionului”, „Ocuparea poziției”, „Recunoașterea și ocuparea poziției”³⁶.

Aceste filme, odată obținute de la instituția similară franceză, aveau să fie rulate conform unui program de vizionare dinainte stabilit de comanda Corpului de Jandarmi. Au fost însărcinați ofițeri și grade inferioare pentru a se ocupa de această activitate, pentru a da toate explicațiile necesare militarilor, în fața cărora rula, pentru o mai bună înțelegere a exercițiilor prezentate. Rularea unui astfel de program a durat aproximativ trei ore, fiind prezentat în două ședințe, una dimineața, alta după-amiaza³⁷.

Și cu asta punem punct scurtei noastre prezentări, nu înainte de a spune că, dincolo de conștientizarea necesității și de eforturile depuse pentru realizarea unei producții cinematografice proprii, mai cu seamă pentru instrucție, lipsa resurselor financiare avea să reducă amploarea acestui proiect. Nu putem să ne exprimăm asupra consecințelor în ceea ce privește capacitatea de instrucție, însă îndrăznim a opina că producția cinematografică cu subiect propagandistic a fost mult mai benefică, mult mai pragmatică în instruirea militarilor români. Militari care au fost mult mai sensibili la factorul emoțional, decât la factorul practic pe care îl impunea un film de instrucție.

Însuși Lenin considera filmul drept cea mai importantă artă, poate pentru că mai mult decât oricare dintre celelalte șase, filmul a fost în mod natural predispus la

³⁴ *Ibidem*, f. 36.

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ *Ibidem*, ff. 183 - 184.

³⁷ *Ibidem*, f. 194.

propagandă: era foarte accesibil și popular, făcea ca orice poveste să devină credibilă, putea genera deopotrivă raționamente, dar mai ales emoții.

Fără îndoială, mai mult decât oricare alt mijloc de expresie artistică, cinematograful este legat de vicisitudinile și de realizările secolului. De aceea, trebuie să fie examinat mai întâi locul pe care îl ocupă în episoadele dramatice care au constituit istoria secolului al XX-lea.